

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 10, 2020 | 29.10.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.10.60](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.60)

УДК 364.054

*О. В. Насібова,
к. е. н., докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0003-2590-2513*

БЛАГОДІЙНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

*O. Nasibova
PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics*

CHARITY AS A SOURCE OF FINANCIAL RESOURCES OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

В статті розглянуто особливості становлення та формування благодійності у системі суспільного розвитку. Визначено, що трансформація форм, принципів, механізмів, напрямів, технологій, соціальних пріоритетів та результатів благодійної діяльності відбувалась під впливом політичних, ідеологічних, правових, економічних, соціальних чинників. Показано основні тенденції функціонування благодійності в Україні. Проведено аналіз видів благодійності, категорій отримувачів та витрат за сферами надання благодійної допомоги у 2015–2018 роках. Обґрунтовано доцільність застосування потенціалу благодійності як джерела фінансових ресурсів соціального захисту населення та пріоритетного напрямку державної політики у сфері доброчинності. Доведено, що благодійництво ефективно взаємодіючи з інституціями влади, підприємницькими структурами та громадськими організаціями здатне брати на себе місію вирішення частини тих нагальних соціальних проблем, які держава намагається вирішувати відповідно до запитів суспільства.

Insufficient state funding for social protection leads to the attraction of additional financial resources and the development of the public-voluntary sector, which performs a significant part of social work in society and affects the improvement of the quality of life of the population. Crisis trends in the socio-economic sphere encourage a rethinking of the role of civil society institutions and necessitate the creation of favorable conditions for the revival and development of forms and methods of charity of various organizations, public associations and individuals who complement the state social protection function in some cases, fully compensate for the role of the state in the implementation of social measures.

The article considers the peculiarities of the formation and formation of charity in the system of social development. It is determined that the transformation of forms, principles, mechanisms, directions, technologies, social priorities and results of charitable activity took place under the influence of political, ideological, legal, economic, social factors. The main trends in the functioning of charity in Ukraine are shown. An analysis of the types of charity, categories of recipients and costs by areas of charitable assistance in 2015-2018 is carried out. The greatest support from charitable organizations

is received by: children and youth; institutions, establishments and teams; people with special needs; people in difficult life circumstances. Modern charity is characterized by flexibility, adaptability, sensitivity to public demands and needs, the ability to modify. The expediency of using the potential of charity as a source of financial resources for social protection and a priority of state policy in the field of charity is substantiated. It is proved that charity, effectively interacting with government institutions, business structures and public organizations, is able to take on the mission of solving some of the urgent social problems that the state is trying to solve in accordance with the demands of society.

Ключові слова: *благодійність; благодійна діяльність; фінансове забезпечення; фінансові ресурси; соціальний захист; суспільна опіка.*

Keywords: *charity; charitable activities; financial support; financial resources; social protection; social care.*

Постановка проблеми. Інституційні перетворення впливають на різні сфери суспільного життя та актуалізують питання досягнення соціальної збалансованості, що вимагає удосконалення системи соціального захисту населення та її фінансового забезпечення. Недостатність державного фінансового забезпечення соціального захисту обумовлює залучення додаткових фінансових ресурсів і розвитку громадсько-добровільного сектору, який виконує в суспільстві значну частину соціальної роботи і впливає на покращення якості життя населення. Кризові тенденції у соціально-економічній сфері спонукають до переосмислення ролі функціонування інститутів громадянського суспільства і спричиняють потребу у створенні сприятливих умов відродження та розвитку форм і методів благодійності різних організацій, громадських об'єднань та окремих осіб, які у своїй діяльності доповнюють державну соціальнозахисну функцію, а в окремих випадках, повністю компенсують роль держави у реалізації соціальних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень еволюції теоретичних та практичних аспектів формування та розвитку благодійної діяльності, впливу благодійності на соціальну систему слід відзначити праці як зарубіжних вчених: Дж. В. Тіла, М. О'Нейла, Г. Анхесера, І. Ріфкіна, Г. Мансера, Ф. Фурмана, так і вітчизняних науковців: В. В. Бобрівець [2], Я. Буздуган [3], О. М. Донік, С. М. Євтушка [4], Т. М. Курінної [6], С. В. Пасічниченко [8] та інших. Разом з тим, в умовах сучасних економічних перетворень важливим є поглиблене розуміння сутності благодійництва як джерела залучення додаткових фінансових ресурсів для підтримки та розвитку соціального захисту населення.

Метою статті є визначення особливостей функціонування благодійності та обґрунтування необхідності її розвитку як джерела фінансових ресурсів соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу. Серед сукупності різноманітних форм організації фінансових відносин в системі соціального захисту і покращення життя населення вагоме місце займає благодійність як додаткове джерело фінансових ресурсів.

На думку багатьох науковців і дослідників [7, с. 42; 12, с. 24] благодійність (походить від латинського слова «caritas, carus», що означає «милостиня», «жертвенна любов») – це, передусім, вияв цілеспрямованої уваги до людей, котрі з різних причин не можуть власними зусиллями забезпечити собі хоча б мінімальні умови належного існування за конкретних обставин суспільного повсякдення, а також надання їм посиленої допомоги у збереженні й організації своєї життєдіяльності, підтримання їхнього матеріального, соціального та психологічного стану.

Уявлення про благодійність змінювалось разом з еволюційним розвитком суспільних відносин. Під впливом політичних, ідеологічних, правових, економічних, соціальних чинників відбувалась трансформація організаційних форм, принципів, механізмів, напрямів, технологій, соціальних пріоритетів та результатів благодійної діяльності.

Поступово родинну форму допомоги немічним, хворим, старим замінила громадська благодійність, перетворюючись в суспільну систему опіки. Витоки та поширення благодійності в Україні нерозривно пов'язані з прийняттям християнства, утвердження якого призвело до розвитку організаційних форм опікування знедоленими і немічними. Благодійні вчинки здійснювались як масова реакція наслідування, моди, моральної спокути гріхів, самоствердження, норми життя. Стародавня благодійність існувала у вигляді княжої, парафіяльної благодійності та особистої філантропії.

З кінця XVIII століття благодійність в Україні поступово перетворюється з церковно-громадської на державно-громадську. Визнання державою власної соціальної відповідальності обумовило розвиток нових форм утримання незахищених верств населення, зміцнення традиції громадської доброчинності, розширення джерел фінансування соціальних програм. З'являються та розвиваються благодійні товариства, фонди, філантропічні організації, установи та заклади.

Посилення соціальних проблем та збільшення значної частини населення, яке потребувало соціальної опіки у другій половині XIX століття обумовили активізацію благодійної діяльності з одночасним створенням нормативно-правових засад регулювання цих процесів. У цей період було засновано 95 % усіх благодійних товариств та 82 % благодійних закладів, що існували на початку XX століття. Кошти добродійної мережі оцінювалися майже у 3276 крб, а її підтримкою скористалися майже 3093 осіб [6, с. 35]. Період 1861–1899 років характеризується зростанням кількості благодійних організацій в українських губерніях. У Київській, Таврійській, Херсонській губерніях функціонувало по 12 благодійних установ, у Катеринославській – 10, у Харківській, Волинській, Подільській – по 5. Поступово благодійний рух стає багатокладним та різноманітним. Благодійність, продовжуючи бути релігійним обов'язком, стає суспільно-громадським обов'язком.

Матеріальну передумову для зростання благодійної діяльності забезпечували ліберальна інтелігенція та підприємці, які добре розумілися на ефективному використанні добродійних капіталів. Важливу роль у мотивації добродійності відіграв релігійний чинник, який також впливав на формування традиції благодійництва. Разом з тим, індивідуальні пожертви, членство в благодійних організаціях були засобом досягнення офіційного та суспільного визнання, популярності, підвищення авторитету, іміджу родини найбільш заможних підприємців. Багатство накладало на свого власника суспільний обов'язок служити задля загальної користі, проявляти щедрість відносно співгромадян і держави.

Влада високо цінувала зусилля благодійників як додаткове джерело фінансування державних завдань, стимулюючи цей процес відповідними атрибутами. За суттєві пожертвування вони отримували звання, чини, посади, нагороджувалися орденами. У такий спосіб уряд намагався стимулювати розвиток громадських інститутів. На тлі незначних за розмірами державних субсидій значення приватних пожертв було вагомим, особливо з боку ділових кіл.

Наприкінці XIX століття виявляється випереджаючий, соціально-новаторський характер добродійності щодо аналогічної діяльності державних інституцій. Інноваційність громадської благодійності проявлялась у спорудженні дешевого міського житла, відкритті закладів по догляду за дітьми під час перебування батьків на роботі, заснуванні землеробських колоній та ремісничих притулків (перевиховання й реабілітація малолітніх правопорушників), просвітницьких установ та інших соціальних інститутів, без яких важко уявити сучасне суспільство.

На початку XX століття у 9 українських губерніях нараховувалось 674 благодійних товариства, з яких у Херсонській губернії – 156, у Київській губернії – 89, у Подільській губернії – 36.

В роки радянської влади традиція благодійності була перервана.

У сучасному суспільстві благодійництво стало одним із основних засобів вирішення соціальних проблем, в тому числі забезпечення соціального захисту населення та подолання бідності, зменшуючи навантаження на державний бюджет шляхом перенесення частки соціальних питань на благодійні організації, які здійснюють свою діяльність у невіробничій сфері. Наявність і розвиненість благодійності у суспільстві свідчить про ціннісно-мотиваційну готовність до соціальної відповідальності головних суб'єктів суспільного розвитку.

Поєднуючи різні складові та центри сили, благодійництво є потужною системою у світі, що значною мірою взаємодіє з органами влади та підприємництвом, представлена в інформаційному полі, має своїх лідерів і розгалужену інфраструктуру. У багатьох провідних країнах в умовах послідовної підтримки суспільства та зацікавлених владних органів благодійництво сформувалось в окрему сферу і активно розвивається, застосовується як додаткове джерело соціальної допомоги населенню. Крім того, загальносвітові традиції свідчать про існування обов'язку політичних еліт суспільства займатися благодійною та меценатською діяльністю. Найчастіше дружини президентів приймають участь у благодійності, опікуючись проблемами малозабезпечених верств населення: започатковують благодійні проекти, заснують фонди соціальної підтримки тощо.

У світі активність населення у волонтерській та благодійницькій діяльності вимірюється Всесвітнім індексом благодійності (World Giving Index (WGI)), який формується світовою організацією (Charities Aid Foundation), що розвиває благодійність на шести континентах 90 років поспіль на основі досліджень інституту Геллапа і включає більше 150 країн. Місце країни в рейтингу визначається за трьома показниками: готовність допомогти незнайомцю, грошові пожертви і волонтерство. У 2018 році у світових рейтингах благодійництва Україна посіла 81 місце, піднявшись на 69 позицій відносно 2010 року, випереджаючи Польщу, Естонію, Росію та Грузію.

Масштаби волонтерського руху в сучасних умовах засвідчують значний потенціал благодійництва в українському суспільстві. Благодійні організації мають диверсифіковані джерела фінансування, найбільш поширеними з яких є внески приватних осіб, кошти міжнародних інвесторів, інвестиції бізнесу.

Законодавство України, яке регламентує благодійництво [9], визначає загальні засади благодійної діяльності, забезпечує правове регулювання суспільних відносин, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження милосердя, гуманізму, співчуття. Держава звільняє благодійні організації від сплати податку на прибуток з будь-яких видів чи сум доходів (за умови перебування в реєстрі неприбуткових організацій та установ).

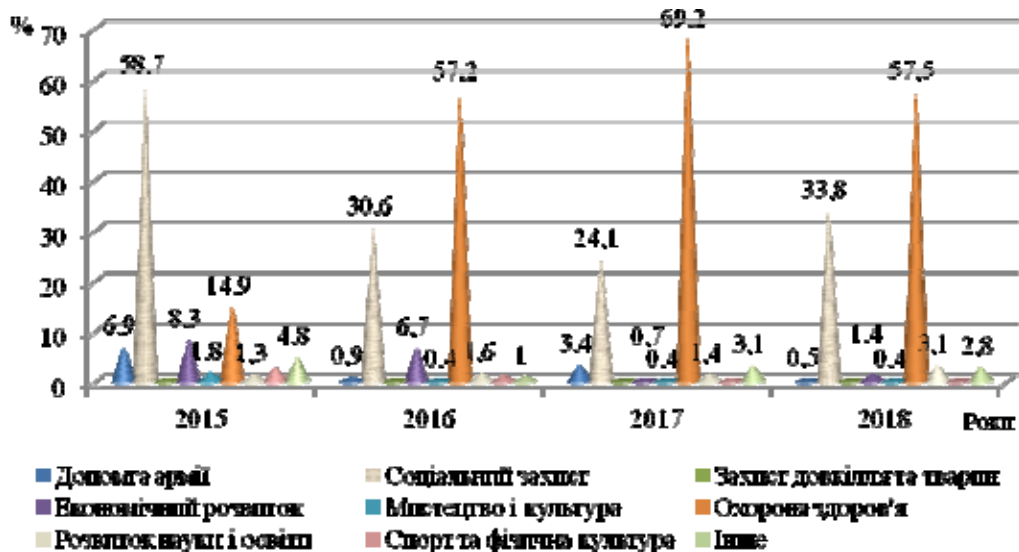
Пріоритетною формою діяльності більшості благодійних фондів та організацій в Україні протягом 2015–2018 років була адресна благодійна допомога фізичним особам, установам та організаціям (табл. 1). Середнє значення адресної допомоги фізичним особам у загальній сукупності видів благодійності за аналізований період становило 39,15 %, установам та організаціям – 37,23 %.

Таблиця 1.
Розподіл видів благодійної допомоги у 2015–2018 роки, %

Показники	2015	2016	2017	2018	Відхилення, (+,-)	Середнє значення
Адресна допомога фізичним особам	39,70	38,90	39,20	38,80	-0,90	39,15
Допомога установам та організаціям	35,90	38,30	37,60	37,10	+1,20	37,23
Допомога територіальним громадам	11,50	11,70	10,30	12,90	+1,4	11,60
Гранти	12,90	11,10	12,90	11,20	-1,70	12,03

Джерело: за матеріалами [11]

Розподіл витрат за сферами надання благодійної допомоги, що представлено на рис. 1, відображає першочергові проблеми суспільства. У 2015 році сфера соціального захисту населення була пріоритетом серед всіх напрямів надання благодійної допомоги. Близько 427,02 млн грн (58,7 %) фінансових ресурсів благодійників було спрямовано на допомогу постраждалим внаслідок військового конфлікту на Сході країни. У 2016–2018 роках соціальний захист населення зайняв друге місце в рейтингу витрат за сферами надання благодійної допомоги, поступаючись сфері охорони здоров'я.

Рис. 1. Розподіл витрат за сферами надання благодійної допомоги у 2015–2018 роках, %

Джерело: за матеріалами [11]

Найбільшу підтримку з боку благодійних організацій отримують: діти і молодь; заклади, установи та колективи; люди з особливими потребами; люди у складних життєвих обставинах (табл. 2). В середньому за аналізований період зазначені категорії становили 16,9 %, 13,8 %, 10,5 %, 11,3 % відповідно. Такий напрям благодійної діяльності організацій як допомога учасникам антитерористичної операції та їх родинам складає в середньому за аналізований період 7,15 %, переселенцям – 8,5 %.

Таблиця 2.
Категорії осіб, які отримують допомогу благодійних організацій у 2015–2018 роках, %

Показники	2015	2016	2017	2018	Відхилення, (+,-)	Середнє значення
Громади	5,50	5,00	5,50	6,60	+1,10	5,65
Діти і молодь	16,60	15,50	18,70	16,80	+0,20	16,90
Етнічні меншини	0,80	1,10	1,30	0,70	-0,10	0,98
Жінки	4,40	5,70	5,10	6,80	+2,40	5,50
Юридичні особи	12,50	12,20	13,60	14,40	+4,30	13,18
Літні люди	8,10	6,80	5,30	6,60	-1,50	6,70
Люди з особливими потребами	11,40	10,70	9,70	10,20	-1,20	10,50
Люди у конфлікті із законом	0,30	1,50	1,10	1,20	+0,90	1,03
Пацієнти	7,00	7,40	7,00	7,30	+0,30	7,18
Переселенці	9,60	9,00	8,10	7,30	-2,30	8,50
Тварини	1,00	1,10	0,90	1,00	0	1,00
Учасники АТО та їхні родини	8,10	7,40	7,70	5,40	-2,70	7,15
Люди у складних життєвих обставинах	10,00	11,10	11,80	11,60	+1,60	11,13
Інше	4,70	5,50	4,20	4,10	-0,60	4,63

Джерело: за матеріалами [11]

Слід зазначити, що протягом 2011–2018 років зафіксовано збільшення кількості благодійних організацій з 10758 до 18433, тобто на 7675 установи (табл. 3).

Таблиця 3.
Кількість благодійних організацій в Україні

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Благодійні організації	10758	11339	12297	13399	15384	16837	17726	18433

Джерело: за матеріалами [10]

Разом з тим, зростає кількість ефективно функціонуючих благодійних організацій у сфері соціальних послуг, які заповнюють ніші, що опинилися поза достатньою увагою служб міста та району, тобто активно беруть участь у процесах соціальної допомоги нужденним [5, с. 78].

Розвиток благодійної діяльності сприяє зменшенню рівня безробіття. Благодійні організації та фонди, залучаючи до своєї діяльності бажаючих, працевлаштовують громадян, оплачують благодійну працю.

Висновки. Дослідження дозволяє зробити висновок про те, що завдяки благодійності громадські та приватні ресурси добровільно спрямовуються для забезпечення соціальної допомоги, вирішення суспільних проблем, поліпшення умов життя населення. Активний розвиток благодійності обумовлений послідовною підтримкою суспільства та зацікавлених владних органів. Благодійництво як продуктивний сегмент громадянського суспільства завдяки гнучкості, адаптивності, здібності до модифікацій здатен у тісній співпраці з інституціями влади, підприємницькими структурами та громадськими організаціями брати на себе місію вирішення частини тих нагальних соціальних проблем, які держава намагається розв'язати відповідно до запитів суспільства.

Потреба в організаційному оформленні, легітимності благодійної діяльності в Україні вимагає від держави впровадження сучасних політико-правових та організаційно-фінансових інструментів підтримки й розвитку інституту благодійництва, що підвищить рівень довіри суспільства до благодійників, розширить їх ресурсну базу та допоможе державі у реалізації її соціальних зобов'язань.

Поєднання ефективного використання фінансових ресурсів держави, бізнес-структур та громадськості у сфері забезпечення соціального захисту населення дозволить задовольнити потреби суспільства у формуванні гідних умов життєдіяльності, що сприятиме зростанню добробуту населення і підвищить стійкість фінансової системи країни.

Список літератури.

1. Бак Н. А. Приватна благодійність в Україні та можливості її активізації для фінансування потреб суспільного розвитку. *Фінанси України*. 2020. № 2. С. 82–100.
2. Бобривець В. В. Податкове стимулювання благодійництва : зарубіжна практика та перспективи України : автореферат дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / В. В. Бобривець; Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль, 2019. 20 с.
3. Буздуган Я. Фінанси благодійних організацій та їх місце у фінансовій системі України. Віче. 2013. № 10. С. 8–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_10_4
4. Євтушок С. М. Теоретичні засади взаємодії держави та суспільства у сфері благодійництва : автореферат дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / С. М. Євтушок; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. упр. Львів, 2015. 20 с.
5. Завидняк І. О. Благодійні організації як інститут громадянського суспільства. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2(65). С. 74–79
6. Курінна Т. М. Державне регулювання благодійності і меценатства : монографія. Київ : Талком, 2018. 400 с.
7. Мигович І. І. Соціальна робота. Ужгород : Освіта. 1997. 190 с.
8. Пасічніченко С. В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги. *Право та суспільство*. 2014. № 1. С. 87–91
9. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-V. Дата оновлення: 16.11.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>
10. Статистичний щорічник України. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Український форум благодійників: Статистичні дані за рік. URL: <https://rating.ufb.org.ua/>
12. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи. Тернопіль : THEU, 2014. 174 с.

References.

1. Bak, N. A. (2020), "Private charity in Ukraine and opportunities for its activation to finance the needs of social development", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 82–100.
2. Bobryvets', V. V. (2019), "Tax incentives for charity: foreign practice and prospects of Ukraine", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Ternopil national economic university, Ternopil, Ukraine.

3. Buzduhan, Ya. (2013), "Finances of charitable organizations and their place in the financial system of Ukraine", *Viche*, [Online], vol. 10. pp. 8–11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_10_4 (Accessed 17 Oct 2020).
4. Yevtushok, S. M. (2015), "Theoretical principles of interaction between the state and society in the field of charity", Ph.D. Thesis, theory and history of public administration, National academy of public administration under the president of Ukraine, Lviv, Ukraine.
5. Zavydniak, I. O. (2014), "Charitable organizations as an institution of civil society", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, vol. 2(65), pp. 74–79.
6. Kurinna, T. M. (2018), *Derzhavne rehuliuвання blahodijnosti i metsenatstva* [State regulation of charity and philanthropy], Talkom, Kyiv, Ukraine.
7. Myhovich, I. I. (1997), *Sotsial'na robota* [Social work], Osvita, Uzhhorod, Ukraine.
8. Pasichnichenko, S. V. (2014), "Charity as a social phenomenon and the basis for the formation of social assistance", *Pravo ta suspil'stvo*, vol. 1, pp. 87–91.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Charity Work and Charity Organizations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (Accessed 17 Oct 2020).
10. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2018. State Statistics Service of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 17 Oct 2020).
11. Ukrains'kyj forum blahodijnnykiv (2020), "Statistics data for the year", available at: <https://rating.ufb.org.ua/> (Accessed 17 Oct 2020).
12. Furman, A. V. and Pidhurs'ka, M. V. (2014), *Istoriia sotsial'noi roboty* [History of social work], Ternopil national economic university, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2020 р.